

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

DOI: [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2024-2\(29\)-335-358](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2024-2(29)-335-358)

УДК 330.101:[336.22+339.137.2]

JEL Classification: E26; H21; D41

Олена Юрївна Акименко

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри економіки, обліку і оподаткування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: elena.akymenko@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-0323-5978>
ResearcherID: [G-9876-2016](https://orcid.org/0000-0002-0323-5978)

Владислав Сергійович Андарак

здобувач ступеня доктора філософії
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: Geometria.dark@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0003-0511-4237>
ResearcherID: [AAB-7619-2020](https://orcid.org/0000-0003-0511-4237)

Ірина Сергіївна Рогова

здобувач вищої освіти
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: irarogova325@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0007-5692-0008>
ResearcherID: [LNP -8697-2024](https://orcid.org/0009-0007-5692-0008)

ВПЛИВ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ НА ОПТИМІЗАЦІЮ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. У статті досліджено взаємозв'язок між тіньовою економікою, конкурентоспроможністю підприємств та податковою системою. Визначено сутність тіньової економіки, методи її оцінювання (витрати населення, електричний метод, монетарний спосіб, збитковості підприємств), структуру та взаємозв'язок її проявів. Досліджено особливості створення національної системи протидії мінізації в різних країнах. Виділено способи маніпуляцій з бухгалтерською інформацією. Доведено, що надійним інструментом, який запобігає мінізації економіки та змушує платників податків переходити на електронну систему обміну інформацією є технологія блокчейн, яка має потенціал для революціонізації системи електронного документообігу та забезпечення більш ефективного контролю. Обґрунтовано необхідність податкової реформи для створення сприятливого бізнес-клімату.

Ключові слова: податкова система; тіньова економіка; податкове навантаження; конкурентоспроможність; контроль; прогнозування; бухгалтерський облік; блокчейн; електронний документообіг; стабільність.

Табл.: 2. Рис.: 5. Бібл.: 21.

Постановка проблеми. Збройна агресія РФ проти України призвела до значних економічних втрат, руйнування інфраструктури та відтоку населення. У цих умовах питання наповнення бюджету та залучення інвестицій є критично важливими для забезпечення

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

життєдіяльності країни та її відновлення. Тіньова економіка, масштаби якої можуть зрости через кризи та послаблення контролю, стає серйозною перешкодою на цьому шляху.

Водночас повномасштабна війна в Україні створює і певні можливості для детінізації економіки. Спрощення процедур, цифровізація державних послуг та посилення контролю за фінансовими потоками можуть стати ефективними інструментами боротьби з тіньовими схемами. Проте реалізація цих можливостей потребує комплексного підходу та ефективної державної політики. Оптимізація податкової системи є одним із ключових інструментів детінізації економіки та підвищення конкурентоспроможності підприємств. Проблема полягає в тому, як саме має бути трансформована податкова система в умовах воєнного стану, щоб забезпечити баланс між необхідністю наповнення бюджету та підтримкою бізнесу, стимулюванням його до легальної діяльності.

Зважаючи на підвищення уваги до зазначеної проблеми, вважаємо тему дослідження актуальною, що зумовлено: 1) необхідністю посилення боротьби з тіньовою економікою з урахуванням доцільності вдосконалення податкової системи та ведення обліку, що сприятиме відкритості та прозорості фінансових систем, збільшенню та раціональному використанню податкових надходжень в умовах воєнного стану, що є критично важливим для забезпечення обороноздатності країни, підтримки соціальної сфери та відновлення економіки; 2) активізацією залучення інвестицій на стабільні та прозорі ринки, що позитивно вплине на інвестиційний клімат держави; 3) відповідністю міжнародним стандартам, застосування яких сприятиме підвищенню якості фінансової звітності, покращенню ухвалення управлінських рішень, спрощенню процесу залучення іноземних інвестицій; 4) зниженню податкового тягара для бізнесу через стимулювання його розвитку за рахунок забезпечення більшої справедливості та зменшення податкового тиску; 5) використанням у бухгалтерії таких технологій, як блокчейн чи штучний інтелект для оптимізації облікових процесів та забезпечення більшої точності.

З початку повномасштабного вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 року питання підтримки та оптимізації податкової системи набуло критичного значення. В умовах воєнного стану, коли економіка

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

країни зазнає значних збитків, а фінансові ресурси є життєво необхідними для забезпечення обороноздатності, соціальної підтримки та відновлення інфраструктури, ефективного функціонування податкової системи є запорукою стабільності та життєздатності держави. Саме тому дослідження цієї проблеми є дуже актуальним та своєчасним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні вчені здійснили значний внесок у дослідження фундаментальних та прикладних аспектів тіньової економіки, приділивши увагу причинам та наслідкам розвитку тіньової економіки, виявленню шляхів її подолання та впливу на ухвалення політичних рішень у цьому напрямку. Учені вивчають різні аспекти тіньової економіки, такі як її розміри, причини виникнення, вплив на економіку країни, методи боротьби та інші аспекти. Їхні дослідження часто базуються на аналізі статистичних даних, соціологічних опитуваннях, математичних моделях та інших методах наукового дослідження. Так, З. Варналій розкрив сутність тіньової економіки та шляхи її легалізації [1], С. Суворова та О. Кульганік розглядають стан тіньової економіки в Україні та шляхи її подолання [2], І. Супрунова досліджує сутність тіньової економіки як структурної складової державної безпеки [3], Ю. Огренич, А. Сопіна, О. Дяченко, Я. Фенюк, І. Грановська, В. Малишко, І. Макарчук досліджують світовий досвід оподаткування в період війни, що надає інформаційну базу для розробки ефективної податкової політики в умовах конфлікту [4-6], А. Лісовий, К. Проскура, С. Кирпа, А. Савченко, М. Скорик акцентують увагу на необхідності формування механізму протидії тіньовій економіці та корупції на основі податкового регулювання [7]. Також у результаті дослідження було вивчено наукові напрацювання К. Краус, Н. Краус та В. Шевчук, А. Панченко тощо [8]. Однак ця проблема й надалі не втрачає своєї актуальності та потребує подальших наукових розвідок.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Проблема оптимізації податкової системи як інструменту детінізації економіки та підвищення конкурентоспроможності підприємств є багатогранною та комплексною. Незважаючи на значний інтерес науковців та практиків до цієї теми, залишається низка недосліджених питань, які потребують більш глибокого аналізу, серед яких: вплив воєнного стану на податкову систему та тіньову економіку; взаємозв'язок між податковим навантаженням та конкурентоспроможністю підприємств;

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

ефективність податкового адміністрування; адаптація міжнародних стандартів до умов української економіки; вплив тіньової економіки на соціально-економічний розвиток країни; зміцнення інституційної спроможності держави для протидії тіньовій економіці. Дослідження цих та інших аспектів проблеми оптимізації податкової системи є важливим для забезпечення сталого розвитку України. Результати таких досліджень можуть бути використані для розробки ефективної державної політики у сфері оподаткування та сприяти підвищенню конкурентоспроможності української економіки.

Мета статті. Головною метою статті є проведення ґрунтовного аналізу взаємозв'язку між тіньовою економікою, податковою системою та конкурентоспроможністю підприємств в Україні з метою виявлення основних причин виникнення тіньового сектору, оцінки його впливу на економіку та розробки пропозицій щодо зменшення масштабів тінізації.

Виклад основного матеріалу. В Україні є значний сектор тіньової економіки, який включає різноманітні види діяльності, що здійснюються неформально, поза державним регулюванням та наглядом. Це можуть бути як трудові відносини без офіційного оформлення, так і підприємницька діяльність без реєстрації, а також доходи, що не декларуються, незаконна торгівля та інші операції, що ухиляються від оподаткування та офіційного контролю. За оцінками Міністерства економіки України, рівень тіньової економіки в Україні 2021 року становив 32 % від офіційного ВВП, що на 2 відсоткові пункти більше за показник 2020 року [9]. «Але загалом за 2022 р. рівень тіньової економіки в Україні становив 50 %», – вважає І. Макаренко, директор Інституту еволюційної економіки [10].

За словами голови Комітету з питань фінансів, податкової та митної політики Д. Гетманцева, «гіперінфляція першої половини 90-х років, бартеризація, масові неплатежі й водночас високий рівень готівкових розрахунків, непрозора зовнішньоекономічна діяльність, слабкість державних інституцій, які завжди йшли у своєму розвитку на кілька не кроків, а поверхів позаду рівня розвитку тіньової економіки, незавершеність багатьох розпочатих трансформацій (наприклад, приватизації), корупція – все це підвищило тінь до того рівня, з яким ми змушені мати справу зараз...» [11]. Тож, проблема тіньової економіки залишається актуальним питанням в Україні під час воєнного стану, коли розміри тіньової економіки зростають.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

З економічного погляду поняття «тіньової економіки» можна трактувати як «економічну діяльність, яка не враховується і не контролюється офіційними державними органами, а також діяльність, спрямована на отримання доходу засобом порушення чинного законодавства» [12, с. 32]. Отже, це економічна діяльність, яка уникає податкового контролю та відбувається поза межами офіційного обліку. Це явище охоплює як введення заборонених видів діяльності, так і порушення легальних, зокрема приховування доходів або їхньої частки, заниження податків до сплати або ж їх повна несплата. Отже, тіньова економіка є багатограним явищем, яке можна розглядати з різних поглядів, що і зумовлює різноманітність наукових підходів до його визначення, з-поміж яких:

–юридичний (правовий) - тіньова економіка визначається як сукупність економічних операцій, які здійснюються поза межами правового поля або з його порушенням, з притаманними їй юридичними ознаками, серед яких: відсутність державної реєстрації суб'єктів господарювання, неведення бухгалтерського обліку, отримання доходів, які не декларуються, використання готівкових розрахунків, здійснення операцій із використанням офшорних зон;

–економічний - тіньова економіка розглядається як сукупність економічних операцій, що здійснюються поза межами офіційного обліку та контролю, якій притаманні такі економічні ознаки: розбіжності між офіційними та фактичними показниками, структурні диспропорції в економіці, фінансові аномалії, соціальні ознаки;

–статистичний - під тіньовою економікою розуміється вся економічна діяльність, що через різні причини не враховується офіційною статистикою, і, відповідно, не належить до складу ВВП [7, с.14], статистичний підхід до визначення тіньової економіки передбачає використання кількісних методів для оцінки масштабів та динаміки економічної діяльності, яка не відображається в офіційній статистиці (метод «витрат населення», електричний метод, монетарний метод, метод фіскальних розривів тощо);

–соціологічний - дозволяє розглядати тіньову економіку не лише як сукупність економічних операцій, але і як складний соціальний процес, який формується під впливом різних факторів, основні положення соціологічного підходу: тіньова економіка як соціальний інститут, роль соціальних норм і цінностей, вплив соціальних груп;

–комплексний - об'єднує всі розглянуті вище підходи (рис. 1) [7; 13].

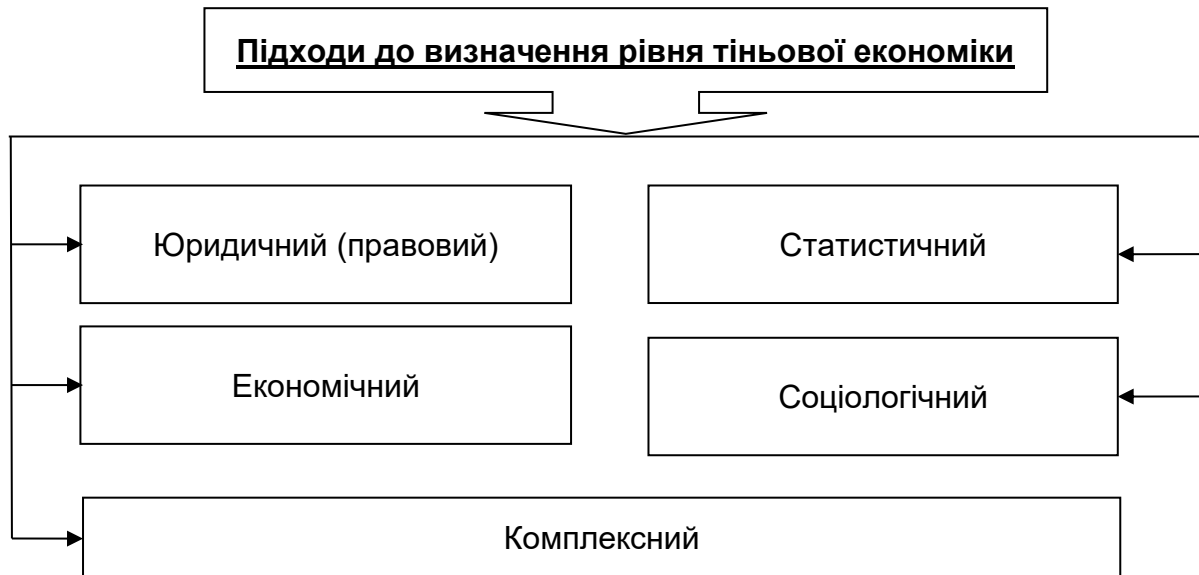
ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Рисунок 1. Наукові підходи до визначення рівня тіньової економіки

Джерело: сформовано авторами на основі джерела [6; 12] та власних напрацювань.

Оцінювання рівня тіньової економіки в Україні здійснюється Міністерством економіки, як і іншими державними органами, із застосуванням низки методів для спроби кількісно оцінити масштаби цього явища. Основні методи оцінки тіньової економіки в Україні: 1) метод «витрат населення (роздрібний товарооборот і послуги), який базується на порівнянні офіційних даних про доходи населення з даними про споживання товарів та послуг; 2) електричний метод, який ґрунтується на припущенні, що реальне зростання ВВП супроводжується адекватним збільшенням споживання електроенергії (крім побутових споживачів); 3) монетарний спосіб, який базується на аналізі динаміки готівкової маси в обігу та банківських депозитів, а зростання готівкових розрахунків може свідчити про збільшення обсягів тіньової економіки [13; 14]. Жодна із зазначених методик не може бути абсолютно точною, тому в Мінекономіки розраховують агрегований показник (на жаль, публікацію цих показників, як і багатьох інших, призупинено з початком війни).

Метод «витрат населення» (роздрібна торгівля) ґрунтується на порівнянні витрат населення на товари з офіційним товарооборотом. Дивергенція між динамікою роздрібною торгівлі та динамікою доходів населення може свідчити про процес детінізації економіки, тобто пе-

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

реведення частини тіньових доходів у легальний оборот. Динаміка роздрібної торгівлі у 2023 році (1,8 трлн грн, збільшившись із 1,4 трлн грн 2021 року на 30,5 % у номінальному вираженні та на 15,4 % з урахуванням інфляції) вказує на процес детінізації економіки. Зростання споживчих витрат набагато перевищило зростання офіційних доходів населення, що свідчить про легалізацію частини тіньових доходів [15].

Сутність електричного методу полягає у використанні даних щодо споживання електроенергії населенням та підприємництвом. Логіка методу базується на тому, що зростання ВВП зазвичай супроводжується збільшенням споживання електроенергії, тож, якщо зростання ВВП не є пропорційним до динаміки споживання електроенергії, це свідчить про те, що частина економіки обходить офіційну статистику та є прихованою [14]. Як видно з рис. 2, 2022-го року реальний ВВП у гривні скоротився майже на 29 %, 2023-го та 2024-го (перші дев'ять місяців) спостерігаємо зростання (відновлювальне зростання на низькій статистичній базі порівняння).

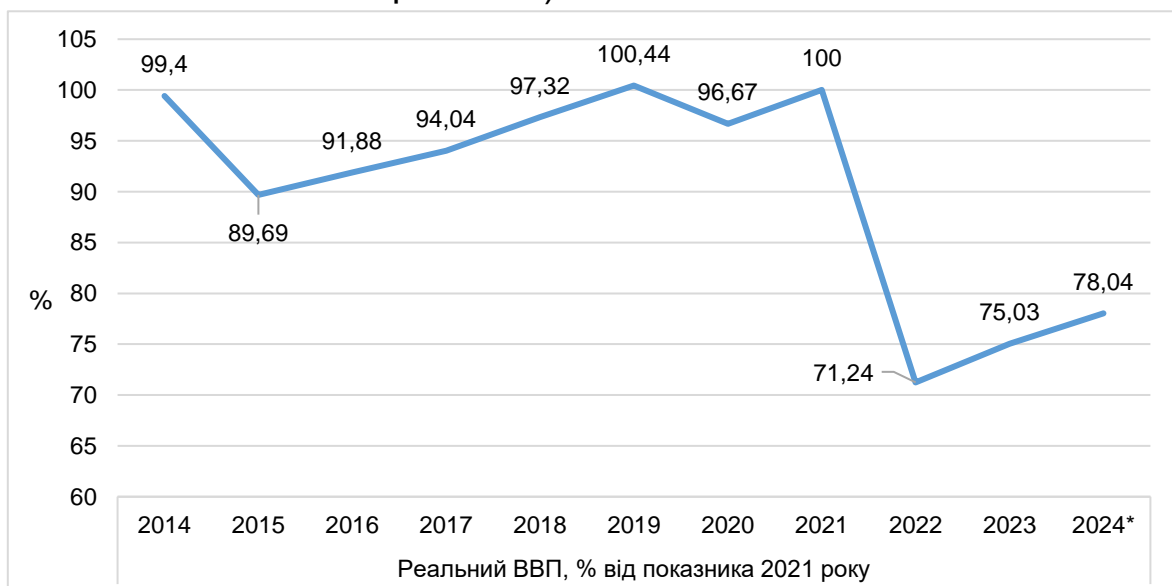

Рисунок 2. Динаміка ВВП України за роками, % від показника 2021 року

* – прогноз.

Джерело: сформовано авторами на основі джерела [16].

Здійснимо оцінювання зростання валового продукту із використанням електричного методу. Енергетичний сектор України зазнав значних втрат у 2022 році: виробництво електроенергії скоротилося

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

на 26 %, а споживання – на 25 % порівняно з 2021 роком. Попри це, частка споживання від виробництва залишилася приблизно на тому ж рівні – близько 78 %.

У 2023 році спостерігалось суттєве скорочення виробництва та споживання електроенергії на 9 та 6 % відповідно, при цьому Україна перетворилася з експортера на імпортера електроенергії. Парадоксально, що при такому падінні енергоспоживання ВВП зріс на 5,3 %. Спостережувана динаміка економічних показників свідчить про нестандартну ситуацію, коли традиційні кореляції між виробництвом, споживанням енергії та зростанням ВВП порушені. Це може бути пов'язано з низкою факторів, включаючи структурні особливості української економіки та значний вплив зовнішніх чинників (зовнішня фінансова допомога). Із позитивних ефектів такої структурної трансформації - зростання частки спожитої електроенергії з 77 % у 2021 році до 81 % у 2023 році свідчить про підвищення ефективності використання енергоресурсів та зменшення втрат. Зменшення втрат електроенергії в мережах на 4 % свідчить про підвищення ефективності енергосистеми. Це може бути пов'язано з оптимізацією процесів виробництва та передачі електроенергії, а також зі зменшенням несанкціонованого споживання. Теоретично електричний метод демонструє вплив на детінізацію на 5 % [15].

Монетарний метод базується на використанні співвідношення готівки в обігу з депозитами в банку, отже, збільшення готівкових коштів з одночасним зменшенням депозитів може бути підтвердженням зростання тіньової економіки. Однак, враховуючи те, що готівкові розрахунки використовуються і легальною частиною бізнесу, метод дає тільки приблизні розрахунки. Отже, застосування монетарного методу, заснованого на аналізі динаміки готівкового обігу, дозволило виявити зменшення частки тіньової економіки на 5 % за період 2021-2024 (2024 р. – за перші дев'ять місяців) років. Ці результати корелюють з даними, отриманими іншими методами.

Вищенаведене означає те, що є безліч методів вимірювання рівня тіньової економіки (в т. ч. метод беззбитковості [14]), які постійно вдосконалюються та оновлюються. Дотримуємось погляду, що незважаючи на різноманітність методів оцінки тіньової економіки, жоден з них не може забезпечити абсолютно точного результату. Це пов'язано з

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

тим, що тіньова економіка, за визначенням, є явищем, яке прагне уникнути офіційного обліку. Тому для отримання більш достовірних оцінок та точного результату необхідно використовувати комбінацію методів, тим самим мінімізуючи вплив обмежень кожного окремого методу.

Структура тіньової економіки є досить різноманітною і може відрізнятися залежно від країни, історичного періоду та інших факторів. Проте можна виділити основні складові тіньової економіки за секторами (табл. 1).

Таблиця 1

Складові тіньової економіки за секторами

№	Складові тіньової економіки
1	2
I.	<i>Нелегальні товари та послуги</i>
	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Наркотики - виробництво, обіг і продаж наркотичних речовин є одним з найбільш поширених і прибуткових видів незаконної діяльності, який пов'язаний з організованою злочинністю та має руйнівний вплив на суспільство. ➤ Контрабанда - незаконне переміщення товарів через кордон без сплати митних платежів або з приховуванням їхньої справжньої природи, що може стосуватися широкого спектра товарів (сигарети, алкоголь, зброя, культурні цінності). ➤ Підроблені товари - виробництво та продаж підроблених товарів (одяг, взуття, ліки, електроніка тощо), що завдає шкоди легальному бізнесу та споживачам. ➤ Заборонена зброя - незаконний обіг зброї, включаючи її виробництво, зберігання, перевезення та продаж, створюючи тим самим загрозу для національної безпеки. ➤ Види діяльності, які пов'язані з порушенням прав людини та часто супроводжуються іншими злочинами, такими як насильство, експлуатація та торгівля наркотиками.
II	<i>Ухилення від оподаткування</i>
	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Недекларовані доходи - доходи, які приховуються від податкової служби та можуть бути отримані від різних видів діяльності, як легальної (наприклад, підробіток), так і нелегальної (наприклад, торгівля наркотиками). ➤ Фальшиві податкові звіти - свідоме спотворення фінансової звітності для зменшення податкових зобов'язань. ➤ Шахрайство з податками - ширше поняття, яке включає не лише фальсифікацію звітів, але й інші незаконні схеми ухилення від сплати податків. Операції з великими сумами готівки - один із способів приховування доходів, адже великі суми готівки не легко відстежити і проконтролювати.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Продовження таблиці 1

1	2
III	<i>Нелегальна праця</i>
	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Робота без офіційного трудового контракту – спосіб ухилення роботодавців від сплати податків і соціальних внесків (працівники залишатися незахищеними у випадку звільнення або травми на виробництві). ➤ Неоплачувана праця - включає в себе різні форми експлуатації праці, такі як домашня робота, безкоштовне стажування тощо (особливо вразливими до такої форми експлуатації є жінки, мігранти та молодь). ➤ Нелегальна міграція - іноземці, які працюють без відповідних дозволів, часто змушені працювати в умовах, що порушують трудове законодавство, за низьку оплату і без соціальних гарантій. ➤ Експлуатація робочої сили - широкий спектр порушень трудових прав, включаючи дитячу працю, примусову працю, торгівлю людьми.
IV	<i>Корупція</i>
	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Хабарництво - пряме передавання коштів або інших цінностей посадовій особі з метою впливу на прийняття ним певного рішення. ➤ Вплив - використання свого службового становища або особистих зв'язків задля отримання певних переваг для себе або третіх осіб. ➤ Лобювання - діяльність, спрямована на вплив на прийняття рішень органами державної влади. ➤ Підкуп - форми матеріального стимулювання для отримання певної переваги. ➤ Відмивання грошей - процес легалізації грошей, отриманих злочинним шляхом.
V	<i>Тіньовий бізнес</i>
	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Нелегальні підприємства - підприємства, які працюють без офіційної реєстрації, не сплачують податки, не дотримуються інших вимог законодавства. ➤ Бізнес, що обходить регуляції та норми - підприємства, які формально зареєстровані, але систематично порушують законодавство. ➤ Уникнення відшкодування соціальних виплат та страхувань – поширена практика серед нелегальних підприємств.
VI	<i>Фінансові операції</i>
	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Нелегальне відмивання грошей - процес легалізації грошей, отриманих злочинним шляхом, що дозволяє інвестувати незаконно отримані кошти в легальний бізнес, нерухомість та інші активи, таким чином приховуючи їхнє походження. ➤ Фінансування тероризму - надання фінансової підтримки терористичним організаціям. ➤ Контрабанда готівки - незаконне переміщення великих сум готівки через кордон для ухилення від митного контролю та податків. ➤ Інші фінансові маніпуляції (шахрайство з банківськими картками, фінансова піраміда, маніпуляції на фондовому ринку тощо).

Джерело: сформовано авторами на основі джерел [17] та власних напрацювань.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Зниження рівня тіньової економіки важливе для підвищення конкурентоспроможності підприємств, адже це забезпечує справедливі умови конкуренції, збільшення інвестицій, підвищення ефективності державного управління, поліпшення іміджу країни. Вважаємо, що спрощення податкового законодавства та посилення контролю над його дотриманням є одними з найефективніших інструментів боротьби з тіньовою економікою. На наш погляд, тіньова економіка, яка часто означає ухилення від оподаткування, у воєнний період може стати критичною, коли країна потребує додаткових фінансових ресурсів для забезпечення оборони та соціальної підтримки. Нами здійснена спроба представити в узагальненому вигляді вплив детінізації на економіку країни в умовах воєнного стану (рис. 3). Отже, боротьба з тіньовою економікою стає важливою не лише для фінансової стійкості, але і для успішного ведення війни та підтримки соціальних та економічних процесів в умовах воєнного стану.

Рисунок 3. Вплив детінізації на економіку країни в умовах воєнного стану

Джерело: сформовано авторами на основі джерел [8; 13] та власних напрацювань.

В умовах воєнних конфліктів податкові та бухгалтерські системи країн стають критичним елементом для забезпечення фінансової стійкості та ефективного управління ресурсами. Аналіз досвіду інших країн у вдосконаленні цих систем протягом воєнних ситуацій виявляється надзвичайно важливим завданням для розуміння та впрова-

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

дження оптимальних стратегій у власній країні. Збільшення ставок податків, оптимізація бюджету та управління фінансовими ресурсами стають основними викликами в період воєнного стану. У цьому контексті, огляд інших державних практик надає можливість для вивчення успішних стратегій та уникнення можливих помилок у процесі вдосконалення власної системи. У цьому контексті проведення аналізу досвіду інших країн стає ключовим етапом для розробки та впровадження ефективних інструментів управління фінансами та оптимізації податкових механізмів у період воєнного стану.

Ми здійснили аналітичний огляд особливостей створення національних систем протидії тінізації в різних країнах світу (рис. 4). Державою висновку, що найбільш ефективними є моделі, які поєднують жорсткий контроль та стимулювання легалізації бізнесу.

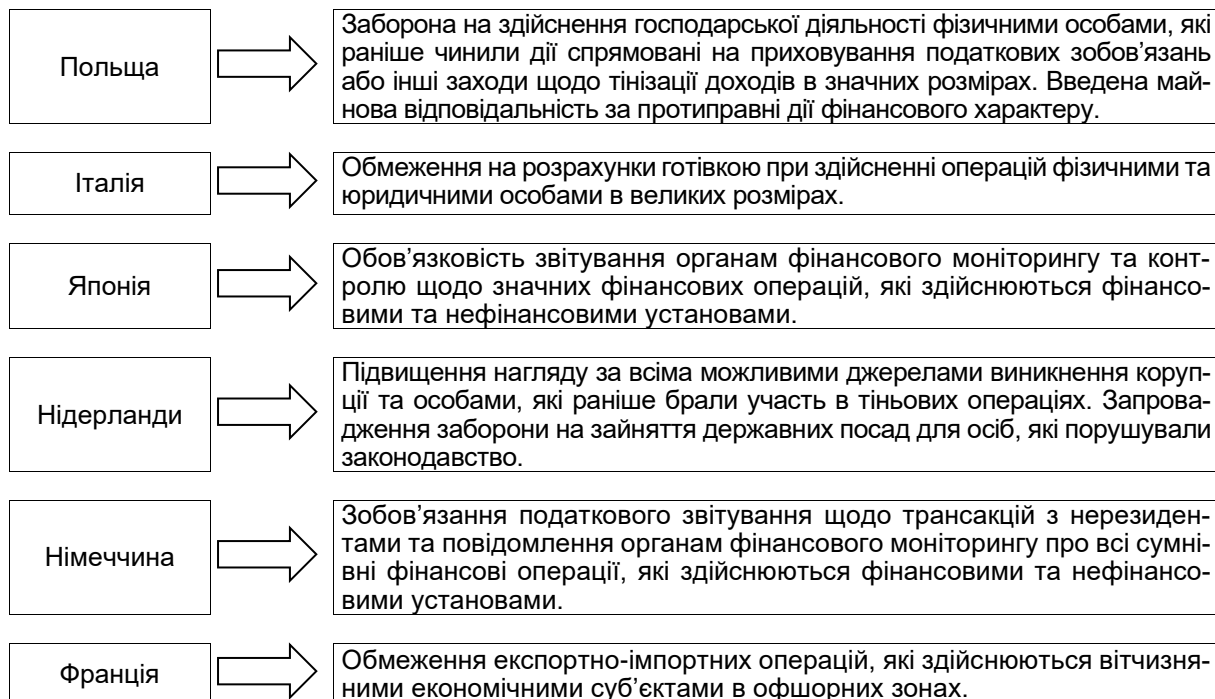

Рисунок 4. Особливості створення національних систем протидії тінізації в різних країнах світу

Джерело: розроблено авторами на основі [16-18].

Бухгалтерський облік, з урахуванням можливостей, що використовуються для зменшення податкового тягаря, уникнення або зменшення обов'язкових виплат, ухилення від зовнішнього контролю та фальсифікації фінансової інформації, цілком може стати об'єктом ті-

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

нізації. Найчастіше ці схеми пов'язані з приховуванням реальних доходів, штучним збільшенням витрат, відсутністю відображення в обліку активів чи зобов'язань та іншими маніпуляціями інформацією.

Нами згруповано найпоширеніші види маніпуляцій з бухгалтерською інформацією (табл. 2).

Таблиця 2

Способи маніпуляцій з бухгалтерською інформацією

Заниження доходів	Відсутність реєстрації виручки від касового апарату чи терміналу.
	Невидача чеків після отримання.
	Легалізація незаконних доходів.
	Заниження вартості товарів чи послуг в документації. Створення фальшивих акцій та знижок.
Завищення витрат	Створення фальшивих контрагентів.
	Реєстрація несправжніх відряджень.
	Списання неіснуючих активів.
Невідображення активів та зобов'язань	Відсутність відображення в обліку основних засобів, грошових коштів тощо.
	Оформлення активів на інших осіб.
	Невідображення заборгованості перед постачальниками, підрядниками, працівниками, кредиторами.
	Приховування позик.
Інші схеми	Використання «сірих» схем.
	Створення фальшивих надлишків або дефіциту.
	Некоректна оцінка активів та зобов'язань.

Джерело: сформовано авторами на основі [18; 19].

З огляду на наведену інформацію доцільним є розробка рекомендацій щодо коригування бухгалтерського обліку, які будуть націлені на зменшення рівня тіньової економіки, ускладнення шляхів застосування схем маніпуляцій інформацією, посилення контролю та відповідальності за їх вчинення [20]. У контексті планових і позапланових перевірок рекомендується розробити систему оцінки тіньової діяльності підприємств для визначення ймовірності бухгалтерських маніпуляцій (включаючи аналіз фінансової звітності, перегляд попередніх порушень, партнерство з компаніями-порушниками). У разі виявлення ознак тіньової діяльності контролюючий орган зобов'язаний ініціювати комплекс заходів щодо посилення контролю та проведення детальних перевірок.

Надійним інструментом, який запобігає тінізації економіки та змушує платників податків переходити на нову електронну систему є технологія блокчейн, яка має потенціал для революціонізації системи електронного документообігу та забезпечення більш ефективного

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

контролю. З метою стимулювання переходу на безпечну та прозору систему обміну інформацією, можна розглянути зниження штрафних санкцій для тих, хто вже перейшов на електронну систему або веде бухгалтерський облік виключно в ній. Технологія блокчейн - це база даних, яка базується на створенні певного ланцюга з блоків інформації, кожен з яких тим чи іншим чином пов'язаний із попереднім. Ця технологія дозволяє децентралізувати потоки даних та зберігати їх в мережі.

За допомогою технології блокчейн можна створити безпечну та прозору систему обміну інформацією між різними сторонами, такими як платники податків, бухгалтери та податкові органи, що сприятиме швидшій обробці даних, запобігатиме подвійному обліку та зменшуватиме можливість фальсифікації інформації. Це створить платформу, що пропонує переваги як для підприємств, так і для контролюючого органу. Перші матимуть можливість адаптуватися до нової системи і відчувати себе більш захищеними від можливих ризиків порушень. У той же час контролюючий орган матиме доступ до більшого обсягу даних, що дозволить ефективніше виявляти ризики тіньової економіки. З використанням цієї технології буде можливо формувати список підприємств, які підозрюються у тішовій діяльності та зосереджувати зусилля на їх перевірках [21]. Система стимулів для підприємств, які ведуть прозорий облік та ефективно впроваджують електронні системи, може бути дієвим інструментом у боротьбі з тішовою економікою. Така система може включати певні заходи та переваги, що допоможуть підтримати та заохочувати підприємства діяти законно. Це може включати податкові пільги, прискорені процедури аудиту, надання грантів на субсидій тощо.

Отже, з метою зменшення рівня тішової економіки та покращення прозорості в бухгалтерському обліку рекомендується пришвидшити впровадження електронного документообігу (далі, ЕДО) бізнесом, провести реформування законодавства, спростити податкову систему. Посилення контролю, встановлення системи оцінки та стимулювання підприємств, які дотримуються прозорих практик призведе до підвищення відповідальності та сприятиме легальній діяльності. Впровадження ЕДО в рамках боротьби з тішовою економікою доречно розглядати не тільки в якості ефективного механізму оптимізації діяльності, але й важливого інструменту контролю за фінансовими операціями.

Очевидно, що перехід до ЕДО, порівняно з паперовим, відкриває нові можливості для підвищення ефективності управління підприємством на всіх його етапах - від планування діяльності до обліку та контролю. Це означає впровадження комплексного підходу, системного

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

аналізу та можливостей прогнозування, що підвищує стійкість підприємства в умовах кризи та зменшує ризики в умовах невизначеності. Проте важливість цього процесу усвідомлюють поки не всі, остерігаючись деяких моментів: по-перше, того, що перехід на ЕДО для підприємства означає переведення всіх потоків документів у цифрову форму та автоматизацію їх обробки; по-друге, дотримання норм чинного законодавства у сфері ЕДО. Зрозуміло, що впровадження ЕДО вимагає від підприємства ретельного вивчення існуючих процедур та перегляду внутрішніх механізмів. Такий підхід уможливить виникнення ризиків та недостовірної звітності, що часто сприяє утворенню тіньових схем оподаткування та фінансових маніпуляцій. Крім того, оскільки ЕДО передбачає взаємодію між контрагентами за допомогою електронних платформ, це сприятиме підвищенню прозорості та контролю над фінансовими операціями. Однак, для цього необхідно узгодити перехід на ЕДО з усіма контрагентами та партнерами, а також забезпечити їх достатньою інформацією щодо переваг такого рішення.

З погляду прискорення бізнес-процесів ЕДО також має переваги, коли йдеться про обмін документами як з партнерами, так і всередині компанії. У порівнянні з паперовим обміном, ЕДО дозволяє швидко та зручно підписувати документи, навіть коли учасники операції знаходяться в різних країнах або у важкодоступних місцях. Помилковий документ можна легко виправити та переслати з необхідними корекціями, що допомагає зекономити час та ресурси компанії. Крім того, ЕДО сприяє оптимізації процесів внутрішньої взаємодії, адже службові записки, накази, заяви та інші документи знаходяться в обміні без зайвої бюрократії та затримок.

Враховуючи складність досліджуваної проблематики та доведену необхідність введення ЕДО надаємо власне визначення цієї категорії. *Система електронного документообігу* - це комплекс програмних та апаратних засобів, який дозволяє здійснювати обмін, зберігання, обробку та контроль документів в електронному форматі за рахунок інструментів для створення, редагування, підписування та пересилання документів, а також забезпечення автоматизації процесів документообігу, спрощення рутинних завдань і підвищення ефективності роботи з документами. Для успішного впровадження ЕДО пропонуємо детальний алгоритм переходу на ЕДО, дотримання якого дозволить оптимізувати робочі процеси, підвищити ефективність та знизити витрати (рис. 5).

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

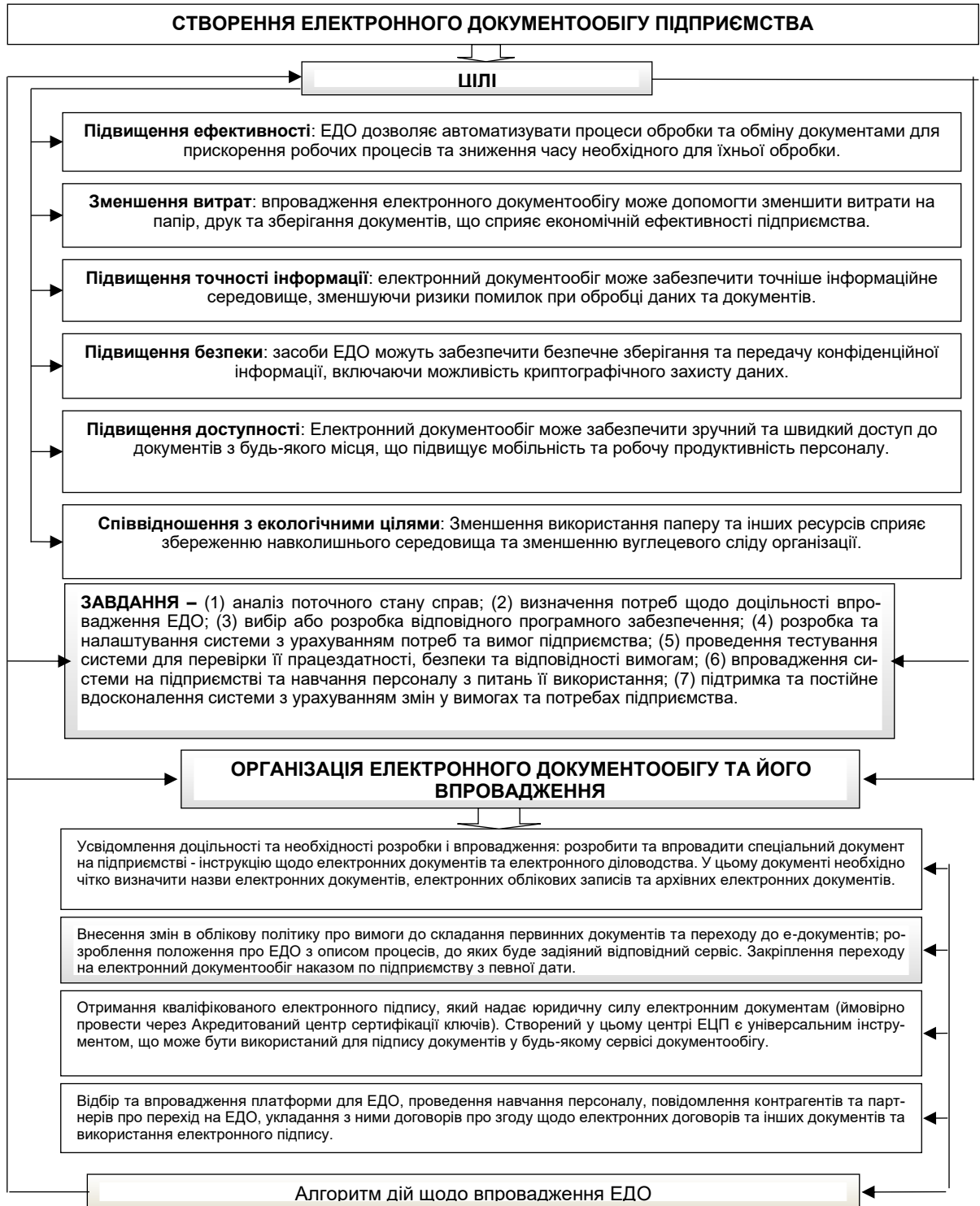

Рисунок 5. Алгоритм впровадження електронного документообігу

Джерело: розроблено авторами.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Отже, впровадження ЕДО може бути ефективним інструментом боротьби з тіньовою економікою. Законодавство, що регулює цю сферу, забезпечує контроль за фінансовими операціями та уникненням ризиків, пов'язаних із тіньовими схемами оподаткування, а електронний архів дозволяє безпечно зберігати дані підприємства й уникнути їхньої втрати в умовах надзвичайних обставин, забезпечуючи швидкий доступ до них. Однак варто зазначити, що багато сервісів ЕДО є платними, що стримує підприємців від їх використання. Для стимулу держава може надавати фінансову підтримку або субсидії для підприємств, які впроваджують ЕДО. Крім того, можна запровадити податкові пільги або знижки на оподаткування для компаній, які використовують ЕДО, щоб збільшити їхню зацікавленість у переході на електронну систему.

Крім того, підвищенню рівня тіньової економіки сприяє перелік проблем податкової системи. Є гостра необхідність зробити її більш прозорою, скоротивши податки та збори, і скорегувавши правила справляння податків так, щоб вони уникали двозначності та складності для платників. В Україні спостерігається значна частка незареєстрованої економічної діяльності. Це явище має негативні наслідки для держави, адже веде до недоотримання податків, зниження рівня зайнятості та соціального захисту працівників. Питання незареєстрованої підприємницької діяльності є надзвичайно гострим з погляду податкової системи. Однією з ключових причин ведення незареєстрованого бізнесу є страх перед штрафами та іншими санкціями з боку податкових органів. Підприємці очікують жорсткого контролю, складної бюрократії та високого податкового навантаження. Для ефективною детінізації економіки необхідно провести податкову реформу, спрямовану на створення сприятливого бізнес-клімату. Це передбачає спрощення податкового законодавства, зниження адміністративного тиску, впровадження системи ризик-орієнтованого контролю та надання податкових пільг для нових підприємств. Такий підхід дозволить знизити привабливість тіньової економіки та стимулювати легалізацію бізнесу.

Також необхідно досягти змін в ідеології функціонування податкової служби, перетворити її з фіскального органу на сервісну службу, що в перспективі приведе до зростання рівня добровільної сплати податків та сприяння соціально-економічному розвитку країни. Створення конструктивних відносин між владою, податківцями та суб'єктами господарювання є одним із найважливіших кроків на шляху до форму-

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

вання нової податкової культури в Україні. Необхідно перейти від моделі «податківець-контролер» до моделі «податківець-консультант», де основний акцент робиться на профілактиці порушень та співпраці з платниками податків.

Таким чином, необхідна комплексна реформа податкової системи та обліку для подолання тіньової економіки, яка має включати в себе законодавче вдосконалення, впровадження ЕДО та стимулювання легалізації бізнесу. Ці заходи передбачають усунення прогалин у законодавстві, зменшення податків, впровадження електронних систем та спрощення процедур для стимулювання легального бізнесу. Реалізація цих заходів призведе до легалізації значної частини економіки, збільшення податкових надходжень до бюджету, підвищення конкурентоспроможності вітчизняних виробників та економічного розвитку країни.

Висновки та пропозиції. Отримані результати дають підстави для таких висновків:

- доведено необхідність розгляду тіньової економіки з позиції її впливу на податкову систему та конкурентоспроможність підприємств в контексті досліджених підходів: юридичного (правового), економічного, статистичного, соціологічного, комплексного;
- узагальнено теоретичні надбання щодо сутності та причин виникнення тіньової економіки, з'ясовано основні риси, що дозволило отримати об'єктивне уявлення про її механізми та особливості;
- аргументовано засади методології дослідження рівня тіньової економіки та підкреслено, що для отримання достовірних результатів необхідно використовувати комплексний підхід, що враховує особливості конкретної економіки та застосовує різноманітні методи дослідження;
- проведено огляд міжнародного досвіду в галузі боротьби з тіньовою економікою та виявлено, що найбільш ефективними є моделі, які поєднують жорсткий контроль та стимулювання легалізації бізнесу;
- обґрунтовано концептуальні засади процесу детінізації в контексті воєнного конфлікту та доведено її важливість у воєнний період, що дозволило визначити основні напрями дій для подальшого розвитку дослідження;
- доведено, що надійним інструментом, який запобігає тінізації економіки та змушує платників податків переходити на електронну систему, є технологія блокчейн, яка має потенціал для революціонізації системи електронного документообігу та забезпечення більш ефективного контролю;

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

- наведено алгоритм процесу створення ЕДО підприємства з визначенням цілей, завдань та етапів впровадження;
- обґрунтовано необхідність проведення податкової реформи, спрямованої на створення сприятливого бізнес-клімату, що передбачає спрощення податкового законодавства, зниження адміністративного тиску, впровадження системи ризик-орієнтованого контролю та надання податкових пільг для нових підприємств.

Список використаних джерел

1. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації : монографія / З. С. Варналій та ін. – Київ : НІСД, 2006. – 576 с.
2. Суворова С. Тіньова економіка в Україні: стан та шляхи подолання / С. Суворова, О. Кульганік // Цифрова економіка та економічна безпека. – 2023. – № 8 (08). – С. 168-172. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.8-28>.
3. Супрунова І. В. Сутність тіньової економіки як структурної складової державної безпеки / І. В. Супрунова // Інвестиції: практика та досвід. – 2020. – № 15-16. – С. 153–157.
4. Огренич Ю. Особливості функціонування податкових систем країн ЄС і України та шляхи їх реформування / Ю. Огренич, А. Сопіна // Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка. – 2021. – № 9. – С. 7-16. DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2021.9.1>.
5. Грановська І. В. Світовий досвід оподаткування в період воєнного стану / І. В. Грановська, В. В. Малишко, І. М. Макаруч // Економіко-правові аспекти господаювання: сучасний стан, ефективність та перспективи : матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 23-24 вересня 2022 р.). – Одеса, 2022. – С. 255-259.
6. Дяченко О. П. Світовий досвід оподаткування доходів фізичних осіб в контексті реформування податкової системи України / О. П. Дяченко // Economic Bulletin of the Black Sea Littoral. – 2021. – Issue 2. – Pp. 26-37.
7. Організаційно-економічний механізм протидії тіньовій економіці та корупції : монографія / А. В. Лісовий, К. П. Проскура, С. В. Кирпа, А. М. Савченко, М. О. Скорик та ін. ; за заг. ред. А. В. Лісового ; Державний податковий університет. – Ірпінь, 2024. – 246 с.
8. Тіньова економіка в Україні: причини, масштаби та наслідки розвитку / К. М. Краус, Н. М. Краус, В. С. Шевчук, А. Панченко // Європейський науковий журнал Економічних та Фінансових інновацій. – 2020. – №1 (5). – С. 77-85.
9. Загальні тенденції тіньової економіки в Україні у 2021 році [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Міністерства економіки України. – 31.10.2022. – Режим доступу: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=>.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

10. Красовська К. Рівень тіньової економіки в Україні становить 50 % [Електронний ресурс] / Катерина Красовська. – Режим доступу: <https://i-ua.tv/news/44267-riven-tinovo-ekonomiky-v-ukraini-stanovyt-50protsent-ekspert>.
11. Чому в Україні такий високий рівень тіньової економіки – Гетьманцев / Businessua. – Режим доступу: <https://businessua.com/finance/99755chomu-v-ukraini-takii-visokii-riven-tinovo-ekonomiki-getmancev.html>.
12. Турчинов О. В. Тіньова економіка: теоретичні основи дослідження / О. В. Турчинов. – Київ : АртЕк, 1995. – 300 с.
13. Куц О. Тіньова економіка України та її розмір [Електронний ресурс] / Олексій Куц. – Режим доступу: <https://cripo.com.ua/processes/tinova-ekonomika-ukrayiny-ta-yiyi-rozmir/>.
14. Шепель Т. В. Тіньова економіка як загроза економічній безпеці України: методи вимірювання та оцінка масштабів / Т. В. Шепель // Науково-виробничий журнал "Інноваційна економіка". – 2021. – № 5-6. – С. 22-30.
15. Куц О. Якими є розмір тіньової економіки України та її вплив на наш розвиток [Електронний ресурс] / Олексій Куц. – Режим доступу: <https://zn.ua/ukr/macroeconomics/jakimi-je-rozmir-tinovoji-ekonomiki-ukrajini-ta-jiji-vpliv-na-nash-rozvitok.html>.
16. Самойлюк М. Трекер економіки України під час війни [Електронний ресурс] / М. Самойлюк. – Режим доступу: <https://ces.org.ua/tracker-economy-during-the-war/>.
17. Біляк Ю. Тіньова економіка як фактор загрози фінансовій безпеці держави / Ю. Біляк // Економіка та суспільство. – 2024. – № 62. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-62-25><https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3922/3845>.
18. Пухальський В. В. Удосконалення форм та процедур податкового контролю у протидії ухилення від оподаткування / В. В. Пухальський // Економіка та держава. – 2021. – № 4. – С. 92–98.
19. Лагодієнко Н. В. Моніторинг впливу ухилення від оподаткування на державний бюджет України / Н. В. Лагодієнко, В. Ю. Паламарчук, В. В. Гамаюн // Modern Economics. – 2020. – № 23(2020). – С. 89-94.
20. Акименко О. Ю. Взаємозв'язок між розвитком тіньової економіки та діючою податковою системою / О. Ю. Акименко, І. С. Рогова // XVI International scientific and practical conference «Innovative Approaches to the Progressive Solution of Scientific Research Problems» (March 27-29, 2024). – Valencia, Spain : International Scientific Unity, 2024. – Pp. 42-44.
21. Ярощук О. Технологія блокчейн в бухгалтерському обліку та аудиті / О. Ярощук, І. Белова // Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації. – 2020. – Випуск 3-4. – С. 28-44. DOI: <https://doi.org/10.35774/ibo2020.03.028>.

References

1. Varnalii, Z.S. et al. (2006). *Tinova ekonomika: sutnist, osoblyvosti ta shliakhy lehalizatsii [Shadow economy: essence, features and ways of legalization]*. NISD.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

2. Suvorova, S., Kulhanik, O. (2023). Tinova ekonomika v Ukraini: stan ta shliakhy podolannia [Shadow economy in Ukraine: state and ways to overcome]. *Tsyfrova ekonomika ta ekonomich-na bezpeka – Digital economy and economic security*, (8(08)), 168-172. <https://doi.org/10.32782/dees.8-28>.

3. Suprunova, I.V. (2020). Sutnist tinovoi ekonomiky yak strukturnoi skladovoi derzhavnoi bezpeky [The essence of the shadow economy as a structural component of state security]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, (15-16), 153–157.

4. Ohrenych, Yu., Sopina, A. (2021). Osoblyvosti funktsionuvannia podatkovykh system krain YeS i Ukrainy ta shliakhy yikh reformuvannia [Peculiarities of the functioning of tax systems of EU countries and Ukraine and ways of their reform]. *Tavriiskyi naukovyi visnyk. Serii: Ekonomika – Tavria Scientific Bulletin. Series: Economics*, (9), 7-16. <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2021.9.1>.

5. Hranovska, I.V., Malyshko, V.V., Makarchuk, I.M. (2022). Svitovyi dosvid opodatkovannia v period voiennoho stanu [World experience of taxation during martial law]. *Ekonomiko-pravovi aspekty hospodariuvannia: suchasnyi stan, efektyvnist ta perspektyvy: materialy VIII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii Economic and legal aspects of the economy: current state, efficiency and prospects: materials of the VIII International Scientific and Practical Conference* (pp. 255-259).

6. Diachenko, O.P. (2021). Svitovyi dosvid opodatkovannia dokhodiv fizychnykh osib v konteksti reformuvannia podatkovoi systemy Ukrainy [World experience in taxation of individual incomes in the context of reforming the tax system of Ukraine]. *Economic Bulletin of the Black Sea Littoral – Economic Bulletin of the Black Sea Littoral*, 2, 26-37.

7. Lisovyi, A.V. (Ed.), Proskura, K.P., Kyrpa, S.V., Savchenko, A.M., Skoryk, M.O. (2024). *Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm protydii tinovii ekonomitsi ta koruptsii [Organizational and economic mechanism of combating the shadow economy and corruption]*.

8. Kraus, K.M., Kraus, N.M., Shevchuk, V.S., Panchenko, A. (2020). Tinova ekonomika v Ukraini: prychny, masshtaby ta naslidky rozvytku [Shadow economy in Ukraine: causes, scale and consequences of development]. *Yevropeiskyi naukovyi zhurnal Ekonomichnykh ta Finansovykh innovatsii – European Scientific Journal of Economic and Financial Innovations*, (1(5)), 77-85.

9. *Ministerstvo ekonomiky Ukrainy [Official website of the Ministry of Economy of Ukraine]* (31.10.2022). Zahalni tendentsii tinovoi ekonomiky v Ukraini u 2021 rotsi [General trends of the shadow economy in Ukraine in 2021]. <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=>

10. Krasovska, K. (15.06.2022). *Riven tinovoi ekonomiky v Ukraini stanovyv 50 % [The level of the shadow economy in Ukraine is 50%]*. <https://i-ua.tv/news/44267-riven-tinovoi-ekonomiky-v-ukraini-stanovyv-50protsent-ekspert>.

11. Businessua. (18.09.2024). Chomu v Ukraini takyi vysokyi riven tinovoi ekonomiky – Hetmantsev [Why is the shadow economy so high in Ukraine – Getmantsev]. <https://businessua.com/finance/99755chomu-v-ukraini-takii-visokii-riven-tinovoi-ekonomiki-getmancev.html>.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

12. Turchynov, O.V. (1995). *Tinova ekonomika: teoretychni osnovy doslidzhennia [Shadow economy: theoretical foundations of research]*. ArtEk.
13. Kushch, O. (August 27, 2024). *Tinova ekonomika Ukrainy ta yii rozmir [The Shadow Economy of Ukraine and Its Size]*. <https://cripo.com.ua/processes/tinova-ekonomika-ukrayiny-ta-yiyi-rozmir/>.
14. Shepel, T.V. (2021). *Tinova ekonomika yak zahroza ekonomichnii bezpetsi Ukrainy: metody vymiriuvannia ta otsinka masshtabiv [The shadow economy as a threat to the economic security of Ukraine: methods of measurement and assessment of the scale]*. *Naukovo-vyrobnychiy zhurnal "Innovatsiina ekonomika" – Scientific and Production Journal "Innovative Economy"*, (5-6), 22-30.
15. Kushch, O. (August 26, 2024). *Yakymy ye rozmir tinovoi ekonomiky Ukrainy ta yii vplyv na nash rozvytok [What is the size of the shadow economy of Ukraine and its impact on our development]*. <https://zn.ua/ukr/macroeconomics/jakimi-je-rozmir-tinovoji-ekonomiki-ukrajini-ta-jiji-vplyv-na-nash-rozvitok.html>.
16. Samoiluk, M. (March 3, 2025). *Treker ekonomiky Ukrainy pid chas viiny [Tracker of the economy of Ukraine during the war]*. <https://ces.org.ua/tracker-economy-during-the-war/>.
17. Biliak, Yu. (2024). *Tinova ekonomika yak faktor zahrozy finansovii bezpetsi derzhavy [Shadow economy as a threat to the financial security of the state]*. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, (62). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-62-25><https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3922/3845>.
18. Pukhalskyi, V.V. (2021). *Udoskonalennia form ta protsedur podatkovoho kont-roliu u protydii ukhlyennia vid opodatkuvannia [Improving the forms and procedures of tax control in combating tax evasion]*. *Ekonomika ta derzhava – Economy and State*, (4), 92–98.
19. Lahodiienko, N.V., Palamarchuk, V.Yu., Hamaiun, V.V. (2020). *Monitorynh vplyvu ukhlyennia vid opodatkuvannia na derzhavnyi biudzheth Ukrainy [Monitoring the impact of tax evasion on the state budget of Ukraine]*. *Modern Economics*, (23), 89-94.
20. Akymenko, O.Yu., Rohova, I.S. (2024). *Vzaiemozviazok mizh rozvytkom tinovoi ekonomiky ta diiuchoiu podatkovoiu systemoiu [The relationship between the development of the shadow economy and the current tax system]*. *XVI International scientific and practical conference «Innovative Approaches to the Progressive Solution of Scientific Research Problems» – XVI International scientific and practical conference «Innovative Approaches to the Progressive Solution of Scientific Research Problems»* (pp. 42-44). Valencia, Spain : International Scientific Unity.
21. Yaroshchuk, O., Belova, I. (2020). *Tekhnolohiia blokchein v bukhhalterskomu obliku ta audyti [Blockchain technology in accounting and auditing]*. *Institut bukhhalterskoho obliku, kontrol ta analiz v umovakh hlobalizatsii – Institute of Accounting, Control and Analysis in the Context of Globalization*, 3-4, 28-44. <https://doi.org/10.35774/ibo2020.03.028>.

Отримано 20.08.2024

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

UDC 330.101:[336.22+339.137.2]**JEL Classification: E26; H21; D41****Olena Akymenko**

Doctor of Economics, Associate Professor,
Professor of the Department of Economics, Accounting and Taxation
National University "Chernihiv Polytechnic" (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: elena.akymenko@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-0323-5978>**ResearcherID:** [G-9876-2016](https://orcid.org/0000-0002-0323-5978)**Vladyslav Andarak**

PhD of Degree of Doctor of Philosophy
National University "Chernihiv Polytechnic" (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: Geometria.dark@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0003-0511-4237>**ResearcherID:** [AAB-7619-2020](https://orcid.org/0000-0003-0511-4237)**Iryna Rohova**

Higher Education Student
National University "Chernihiv Polytechnic" (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: irarogova325@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0007-5692-0008>**ResearcherID:** [LNP -8697-2024](https://orcid.org/0009-0007-5692-0008)**THE IMPACT OF THE SHADOW ECONOMY
ON THE OPTIMIZATION OF THE TAX SYSTEM
AND THE COMPETITIVENESS OF ENTERPRISES**

Abstract. *The article is devoted to substantiating the relationship between the shadow economy, the competitiveness of enterprises, and the optimization of the tax system. The need to strengthen the fight against the shadow economy is proven, taking into account the feasibility of improving the tax system and accounting, which will contribute to the openness and transparency of financial systems, the increase and rational use of tax revenues under martial law. The economic content of the shadow economy is revealed, scientific approaches to determining its level (legal, economic, statistical, sociological, comprehensive) and the main methods for its assessment (method «population expenditure - retail trade and services», electrical method, monetary method, unprofitability of enterprises) are presented. It is emphasized that despite the variety of methods for assessing the shadow economy, none of them can provide an absolutely accurate result. This is because the shadow economy, by definition, is a phenomenon that seeks to avoid official accounting. Therefore, to obtain more reliable estimates and an accurate result, it is necessary to use a combination of methods, thereby minimizing the impact of the limitations of each individual method. Various manifestations of the shadow economy have been systematized, and their structure and interdependence have been identified. The impact of de-shadowing on the country's economy under martial law is presented in a generalized form. The features of creating a national system to combat shadowing in different countries of the world have been studied. The main methods of manipulating accounting information are highlighted, including: concealing real income, artificially increasing expenses, failure to record assets or liabilities, etc.*

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

It has been proven that a reliable tool that prevents the shadow economy and forces taxpayers to switch to a new system is blockchain technology, which has the potential to revolutionize the electronic document management system and ensure more effective control. It has been proven that for effective de-shadowing of the economy, it is necessary to carry out a tax reform aimed at creating a favorable business climate, which involves simplifying tax legislation, reducing administrative pressure, implementing a risk-based control system, and providing tax benefits for new enterprises. This approach will reduce the attractiveness of the shadow economy and stimulate business legalization. It is also necessary to achieve changes in the ideology of the functioning of the tax service, to transform it from a fiscal body into a service service, which in the future will lead to an increase in the level of voluntary tax payment and contribute to the socio-economic development of the country.

Key words: *tax system; shadow economy; tax burden; competitiveness; control; forecasting; accounting; blockchain; electronic document management; stability.*

Table: 2. Fig.: 5. References: 21.

Бібліографічний опис для цитування:

Акименко О. Ю., Андарак В. С., Рогова І. С. Вплив тіньової економіки на оптимізацію податкової системи та конкурентоспроможність підприємств. *Науковий вісник Полісся*. 2024. № 2(29). С. 335-358.